

УДК 37057.75

О. Ю. ПРИШЛЯК

кандидат педагогічних наук, доцент

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка

А. А. БОГУЦЬКА

фахівець секретаріату

ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет МОЗ України”

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

У статті розкрито досвід відкриття та функціонування окремих університетів третього віку в Україні. Охарактеризовано основні напрями, форми й методи їх діяльності; особливості діяльності університетів третього віку в Україні, домінуючою концепцією функціонування яких є сприяння в наданні соціально-педагогічних послуг, поєднання освітнього процесу з організацією культурно-дозвілєвої діяльності, участь членів університету у виборі змісту й форм навчання.

Ключові слова: Україна, люди літнього віку, університети третього віку, соціально-педагогічна послуга, суть, мета, напрями, форми й методи діяльності університетів третього віку, слухачі університетів третього віку.

Упродовж останніх років проблему залучення людей літнього віку до освітніх проектів і програм активно досліджують як зарубіжні (Р. Ван дер Він, А. Вільямсон, А. Вітнелл, Б. Грумбрідж, Е. Есгін Гюндер, П. Леслетт, Д. Люмсен, Е. Мідвінтер, К. Морріс, Х. Муді, Д. Редкліф, Р. Свіндел, Дж. Томпсон, М. Філіберт, Б. Фіндсен, М. Формоса, Ч. Хуанг, Р. Шеррон, М. Янг та ін.), так і вітчизняні вчені (С. Архипова, І. Козубовська, В. Кремень, В. Кудін, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Пехота, Л. Пуховська, Л. Сігаєва, А. Сбруєва та ін.).

У сучасних умовах в Україні однією з найбільш поширених форм залучення людей літнього віку до неформальної освіти є університети третього віку.

Мета статті полягає в аналізі особливостей діяльності університетів третього віку в Україні.

Ідея щодо необхідності й доцільності впровадження освітніх проектів і програм для реалізації завдань соціального та правового захисту людей літнього віку і їх інформаційно-консультативної підтримки обґрунтована в Концепції національного плану дій, який в Україні розроблений за підтримки Фонду народонаселення ООН [5] й одним з провідних положень якого є визнання доцільності використання інформаційного простору для висвітлення й реалізації питань соціального та правового захисту людей літнього віку і їх інформаційно-консультативної й соціально-педагогічної підтримки [14].

Аналіз опрацьованих нами матеріалів свідчить, що в Україні перший університет третього віку було відкрито на базі територіального центру соціально-побутової реабілітації в м. Ковелі на Волині 2008 р. У цьому

університеті було започатковано функціонування п'яти факультетів: соціально-правового, діяльність якого спрямована на соціально-правову допомогу та розробку рекомендацій щодо соціально-правового захисту слухачів; основ медицини, що забезпечує навчання слухачів основ медичних знань, надання практичних порад і консультацій з підтримки здоров'я; мистецького – діяльність якого спрямована на розвиток вокалу, хорового співу, творчої активності, залучення слухачів до святкових заходів, вечорів; фізичної реабілітації, на якому проводять заняття з фізичного оздоровлення слухачів у гімнастичному залі спортивного комплексу; комунікаційних та інформаційних технологій, який надає можливість людям літнього віку вивчати можливості й принципи функціонування персонального комп'ютера, інтернет-зв'язку, мобільного телефона. У процесі занять зі слухачами широко використовують такі форми роботи, як лекції, дебати, дискусії, доповіді, розповіді, аналіз і розв'язання проблемних завдань, спів, декламування) тощо [13]. Тривалість реалізації освітніх програм регулюється відповідно до потреб і побажань студентів – від одного до декількох років.

З ініціативи громадського руху “Кияни передусім!” та Віктора Пилипишина 4 вересня 2009 р. започатковано відкриття університетів третього віку в Києві [7]. Мета їх діяльності полягає в об'єднанні людей літнього віку в команду однодумців, наданні їм можливості спілкуватися, отримувати нові знання, подорожувати, жити повнокровним життям. Перший набір складався із 164 студентів. У 2010–2011 рр. університет розширив свою діяльність: відкрито філіали в 5 районах Києва, в яких навчаються понад 4 тис. слухачів. До викладацької діяльності залучені 216 викладачів-волонтерів вищих навчальних закладів столиці, студенти, вчителі, лікарі, представники державних і громадських організацій, слухачі університетів – люди старшого віку, які мають відповідну освіту й досвід, а також усі, хто виявляє бажання та є фахівцями з теми, яка цікавить слухачів.

Слухачі, які в повному обсязі виконали навчально-тематичний план та програму й підготували реферат на обрану тему, отримують сертифікат про закінчення університету третього віку. Викладачі – волонтери університетів отримують подяки від лідера громадського руху “Кияни передусім!” Віктора Пилипишина [3]. На сьогодні цей університет є одним з найбільш успішних і численних в Україні.

Як свідчить аналіз опрацьованих нами матеріалів, протягом першого десятиріччя XXI ст. відкриття університетів третього віку в Україні не мало масового характеру. Активність їх відкриття в Україні значно зросла після прийняття Міністерством соціальної політики України наказу «Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку”» від 25.08.2011 № 326, яким фактично на законодавчому рівні було впроваджено соціальний проект з надання соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” [9].

Мета надання соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” полягає в реалізації принципу активності та підтримки фізичних,

психологічних і соціальних здатностей людей літнього віку завдяки організації культурно-дозвілдової та освітньо-пізнавальної діяльності; створенні умов для реінтеграції людей літнього віку в активне життя суспільства; наданні їм допомоги в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими знаннями, зокрема щодо інформаційних технологій, основ законодавства тощо [9]. Діяльність університетів третього віку в Україні регламентована Методичними рекомендаціями Міністерства соціальної політики України щодо організації соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [9]. У рекомендаціях визначено загальні положення діяльності університетів, основні завдання, порядок організації навчального процесу, орієнтовну структуру програм, права та обов’язки слухачів і викладачів. Згідно з нормативно-правовими документами щодо організації навчання людей літнього віку, до освітньої діяльності в університетах третього віку зможуть бути залучені фахівці місцевих органів влади (за їх згодою), місцевих управлінь праці та соціального захисту населення, охорони здоров’я, юстиції, пенсійного фонду України, служби зайнятості, територіальних центрів. До роботи в університетах третього віку передбачено залучення викладачів вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, студентів, учених з академічних інститутів та дослідницьких центрів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів, представників громадських організацій. Пріоритетними визнано залучення до викладання в університетах викладачів, волонтерів, учителів, а також людей літнього віку для здійснення освітньої діяльності за принципом “рівний-рівному” [6].

Кожен структурний підрозділ територіального центру соціального обслуговування, при якому відкрито університет третього віку, має право розробляти власне положення, в якому були б визначені основні засади діяльності університету. Університети третього віку, які діють на базі недержавних організацій, також зобов’язані розробляти власні положення, які мають базуватися на загальнодержавних нормативних документах, а також на міжнародних конвенціях та актах закладів чи установ, при яких вони функціонують.

В Україні після прийняття відповідного наказу Міністерства соціальної політики «Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку”» [9] процес відкриття університетів третього віку набув певної інтенсивності.

Так, 31.10.2011 у м. Миколаєві за ініціативою кафедри соціальної роботи Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухолинського і Департаменту праці та соціального захисту населення Виконкому Миколаївської міської ради відкрито освітній Центр “Університет третього віку”. Слухачам запропоновано такі освітні програми: англійська мова, французька мова, німецька мова, філософський клуб, історія, паперовий дизайн, хореографія. Навчання слухачів здійснюють викладачі-волонтери, які обізнані з темою програми та мають відповідну освіту й досвід; студенти. У жовтні цього ж року Університет третього віку було від-

крито у м. Кам'янське, на базі територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Дніпровського району. В Університеті функціонують три факультети: основ медицини та здорового способу життя, правовий та літературно-художній.

Згодом 12.02.2012 відбулося урочисте відкриття та інавгурація Університету третього віку в м. Стрий. Ініціатором його створення виступив Благодійний фонд Ігора Остаха за підтримки Стрийської міської Ради в партнерстві з Університетом третього віку міста Новий Сонч (Польща) (міста-побратима Стрия). Основним партнером проекту є Стрийська філія Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету “Львівська Політехніка” [10].

В університеті було проведено захід, на який прибула делегація з м. Новий Сонч (Польща), яку очолювала професор Веслава Борчик – Президент Сондецького університету третього віку в м. Новий Сонч, Президент Федерації університетів третього віку Польщі. Під час урочистого зібрання в Стрию Веслава Борчик та Ігор Остах підписали Меморандум про співпрацю та порозуміння між Благодійним фондом Ігора Остаха та Всепольською федерацією університетів третього віку з метою реалізації спільних ініціатив щодо старших людей у сенсі їх участі у розбудові громадянського суспільства. У будівлі Лисичанського територіального центру соціального обслуговування (Луганська обл.) 09.11.2012 відбулося урочисте відкриття Університету третього віку Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Ініціаторами створення цього спільного соціального проекту “Університет третього віку” є президент Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля Б. Холод та голова Дніпропетровської міської ради І. Куліченко [15].

Завдяки ініціативі Б. Філатова в Дніпрі в 2015 р. відновив свою роботу Університет третього віку, де літні люди не тільки отримують нові знання, а й цікаво проводять дозвілля. Університет нараховує близько 10 тис. слухачів, і проект впевнено набирає обертів. Слухачі мають змогу вивчати економічні та гуманітарні дисципліни, комп'ютерну грамотність, культурологію, філософію тощо. Заняття проводять у приміщенні Університету ім. А. Нобеля [8].

В м. Одесі на базі Приморського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) 01.10.2013 розпочав свою роботу Університет третьої доби (Університет третього покоління). В університеті функціонують такі факультети: комп'ютерної грамотності, іноземних мов (англійської та німецької), культури та мистецтва, здорового способу життя. Інтенсивність занять невелика, одна пара на тиждень, а якщо пенсіонер відвідує два факультети, то два заняття на тиждень. Загальна тривалість курсу – дев'ять місяців, тобто з вересня до кінця червня [2].

У територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Жовтневого району м. Миколаєва функціонують 22 осередки Університету третього віку, в яких вивчають основи комп'ютерної грамотності, основи здорового способу життя та валеології, культуру й традиції наро-

дів світу та України. Соціальні працівники також проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо оформлення субсидій, грамотного ведення розрахунків оплати комунальних послуг відповідно до субсидії [4].

У 2013 р. структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Онуфріївського району (Кіровоградська обл.) розпочато роботу з упровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку”. Університет створений з метою об'єднання людей літнього віку в єдину дружну команду, надання їм можливості спілкуватися, подорожувати, жити повнокровним життям; щоб люди пенсійного віку змогли не тільки відпочити духовно, тобто отримати позитивні емоції, а й збагатилися новими знаннями, обмінялися досвідом, познайомилися з новими і такими необхідними в сьогоденні речами: отримали елементарні знання для роботи за комп'ютером, навчилися виконувати операції на мобільних телефонах (писати та передавати SMS-повідомлення, користуватися Інтернетом), оволоділи комплексами лікувальної фізкультури, фітотерапії, ароматерапії, народними методами лікування. В Університеті працюють такі факультети: літературно-художній, основ медицини, здорового способу життя [11].

На базі центральної міської бібліотеки ім. С. І. Пономарьова 27.02.2014 розпочато навчання в галузі інформаційних технологій для користувачів старшого покоління Конотопського територіального центру соціального обслуговування Конотопської міської ради – Університет третього покоління. Працівники бібліотеки допоможуть місцевим жителям похилого віку пройти навчання в галузі сучасних інформаційних технологій та розвинути навички користування комп'ютерними технологіями й Інтернетом [12].

Як свідчить аналіз опрацьованих нами матеріалів, у сучасних умовах в Україні реалізація соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” здійснюється переважно на базі обласних, районних управлінь і територіальних центрів соціального обслуговування.

Вищі навчальні заклади виступають партнерами територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): у Чернівцях – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, у Дніпрі – Університет імені Альфреда Нобеля, у Львові – Львівський державний університет фізичної культури, у Кременчуці – Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету економіки і права, у Чернігові – Чернігівський національний технологічний університет [1].

В Україні наявна практика ініціювання відкриття й забезпечення функціонування університетів третього віку національними громадськими організаціями (прикладом діяльності такого типу університету може слугувати “Університет третього віку” в Києві, відкритий за сприяння громадського руху “Кияни передусім!” та Віктора Пилипишина, й університети для людей літнього віку в містах Львів, Стрий та Івано-Франківськ, що відкриті недержавною громадською організацією християнсько-соціального спрямування “Справа Кольпінга” України) і рухами або благодійними

фондами в партнерстві з іноземними спонсорами (прикладом діяльності такого навчального закладу може слугувати “Школа для тих, кому за... 70”, яка відкрита у м. Харкові. Її засновниками й організаторами діяльності є німецький фонд “Пам’ять, відповідальність і майбутнє” та Всеукраїнський благодійний фонд “Турбота про літніх в Україні”).

В Україні є досвід ініціювання відкриття й забезпечення функціонування освітніх програм для людей літнього віку фінансовими структурами. Прикладом започаткування такого досвіду може слугувати експеримент соціальної стратегії банку “Надра”, який відкрив перший фінансовий Пенсійний клуб. У цьому клубі представники старшого покоління можуть отримувати безкоштовні консультації з питань фінансів і заощаджень, а також приємно проводити час у колі своїх ровесників, опановувати комп’ютерну грамотність, заводити нові знайомства, обговорювати останні новини й навіть займатися творчістю.

Позитивного схвалення та захоплення заслуговує досвід відкриття й забезпечення функціонування освітньої програми для людей літнього фізичними особами. Прикладом може слугувати соціальний проект “Комп’ютерна академія для пенсіонерів”, який започаткував військовий лікар на пенсії – С. Авдевін [1]. На сторінках сайту можна знайти відповіді на багато питань про користування й роботу з комп’ютером та Інтернетом.

Висновки. Отже, упровадження інноваційної соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” в Україні є важливою складовою соціальної політики, яка спрямована на соціально-педагогічну підтримку людей літнього віку, поліпшення якості їх життя, сприяння в оптимізації їх життєдіяльності. Основними завданнями надання соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” є організація та проведення безкоштовного навчання й освітньо-дозвіллевих заходів для людей літнього віку.

Організаційно-методичні підходи до їх створення та функціонування є різними. Найбільшого поширення набули університети третього віку, які функціонують на базі обласних, районних управлінь і територіальних центрів соціального обслуговування та їх партнерів. Існують університети третього віку, засновані національними громадськими організаціями; рухами або благодійними фондами в партнерстві з іноземними спонсорами, фінансовими структурами, навчальними закладами недержавної форми власності та окремими фізичними особами.

До здійснення освітньої діяльності в університетах третього віку залучаються фахівці місцевих органів влади, місцевих управлінь праці та соціального захисту населення, охорони здоров’я, юстиції, пенсійного фонду України, служби зайнятості, територіального центру, а також викладачі вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, студенти, вчені з академічних інститутів та дослідницьких центрів, учителі загальноосвітніх шкіл, представники громадських організацій. Провідними формами їх освітньої діяльності є лекційні заняття з обговоренням; дискусії, дебати, практичні заняття; гурткові заняття, екскурсії, подорожі, прогулянки, концерти, вивчення випадку, показ, демонстрація, рольові ігри, фізичні вправи тощо.

У сучасних умовах освіта людей третього віку в Україні привертає дедалі більше уваги, проте її інституалізації й розвитку заважає сукупність певних чинників, найбільш суттєвими з яких є такі: відсутність нормативно-правової бази, що утруднює реалізацію на практиці відповідних заходів щодо освіти людей літнього віку; відсутність організаційної структури освіти людей літнього віку, нині освітні проекти й програми навчання людей літнього віку діють розрізнено; відсутність спеціально підготовлених менеджерів, викладачів з геронтоосвіти; відсутність навчально-методичного, ресурсного й фінансового забезпечення.

Список використаної літератури

1. Букач М. М. Освітній центр “Університет третього віку” Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського (досвід створення і функціонування). *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2013. № 1. С. 205–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2013_1_48.
2. Відкрили ВНЗ для пенсіонерів. *Державне інформаційно-виробниче підприємство видавництва “Педагогічна преса”*. 2013. URL: <http://pedpresa.ua/70873-vidkrylyv-nz-dlya-pensioneriv.html>.
3. Газета “Кияни передусім!”. Vol. 2.
4. Жовтневий район. Університети третього віку мають таланти. URL: http://sotszahist.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=7157:2016-04-08-05-36-13&catid=28:2011-09-13-07-01-17&Itemid=23.
5. Мадридський міжнародний план дій щодо старіння / Фонд Народонаселення ООН (ФН ООН). Мадрид : UNFPA, 2002.
6. Методичні рекомендації щодо організації соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : Наказ Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011 № 326. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=07M8R14395>.
7. Офіційний сайт Університету III віку в м. Києві. URL: <http://3vik.peredusim.kiev.ua/about-us>.
8. Пенсіонери Дніпропетровська отримали можливість знову відвідувати Університет третього віку. URL: <http://ukrop.com.ua/uk/news/regional/831-pensioneri-dnipropetrovska-otrimali-mozhlyvist-znovu-vidviduvati-universitet-tretogo-viku>.
9. Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку” : Наказ Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011 № 326. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=07M8R14395>.
10. Розпочав діяльність Університет третього віку в Стрию. URL: <http://maydan.drohobych.net/?p=12785>.
11. Університет третього віку відкриває двері. URL: <http://onufrievka.com.ua/news/universitet-tretogo-viku-vidkrivaie-dveri>.
12. Університет третього покоління в Конотопі. URL: <http://sorada.gov.ua/povyny-mistsevyh-rad/10-konotopska-miska-rada/11943-universytet-tretogo-pokolinnja-v-konotopi.html>.
13. Хільчук Н. Університет третього віку запрошує. URL: <http://www.kovelrada.gov.ua/news-1655.html>.
14. Чайковська В. В., Стаднюк Л. А. Старіюче суспільство України: запити та рішення. *Проблеми старення и долголетия*. 2011. № 20 (2). С. 246–251.
15. Що таке університет третього віку. URL: <http://kolping-zak.jimdo.com/-головна/університет-третього-віку/>.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017.

Пришляк О. Ю., Богуцкая А. А. Реализация образовательных программ для пожилых людей в Украине

В статье раскрыт опыт открытия и функционирования отдельных университетов третьего возраста в Украине; основные направления, формы и методы их деятельности. Охарактеризованы особенности деятельности университетов третьего возраста в Украине, доминантной концепцией функционирования которых является содействие в предоставлении социально-педагогических услуг, сочетании образовательного процесса с организацией культурно-досуговой деятельности, участие членов университета в выборе содержания и форм обучения.

Ключевые слова: Украина, люди пожилого возраста, университеты третьего возраста, социально-педагогическая услуга, суть, цель, направления, формы и методы деятельности университетов третьего возраста, слушатели университетов третьего возраста.

Pryshlyak O., Bogutska A. Implementation of Educational Programmes for the Elderly in Ukraine

The urgency of implementation of educational programs for the elderly in Ukraine is caused by to the fact that Ukrainian society faces a range of economic, social, ethical and psychological problems to be solved that are associated with the demographic aging of the population. Unfortunately, the historical context of Ukrainian society establishment did not contribute to the development of a proper value attitude towards the elderly. In the consciousness of a present person, the biological interpretation of aging is dominant. At the present stage of development, Ukrainian society is taking the first steps towards reconsidering of socio-moral and socio-educational aspects of the problems of old age: ensuring adequate living standards and social pedagogical support for the elderly above all.

In current international practice, various projects and techniques for social, educational and psychological support of the elderly and their involvement into different educational, cultural and leisure programmes have been developed. The University of the Third Age programme is one of the most successful projects of the end of the 20th – the beginning of the 21st century. It is aimed at the creation of variety of educational, social, cultural and leisure centres to stimulate the elderly people to live an active life by their involvement into acquirement of new knowledge, mastering of new skills or improvement of the existing expertise, exchange of life experiences, communication and organization of comprehensive leisure.

The experience of establishment and functioning of the Universities of the Third Age in Ukraine is presented in the article. The main directions, forms and methods of their activity are defined as well.

The features of the University of the Third Age activities in Ukraine are defined. The promotion of social-pedagogical services delivery, the combination of educational process with cultural activities and leisure, the participation of the University members in the choosing of study subjects and modes are the main its concepts.

The analysis of organizational and pedagogical approaches of the Universities of the Third Age proved that in Ukraine the Universities of the Third Age usually function as part of regional, district administrations and local social service centres and their partners. Also the Universities of the Third Age are established by state and private universities, non-governmental organizations, movements or charitable foundations in partnership with international sponsors, financial organisations and individuals.

Theoretical methods associated with the study of scholarly literature, national and international research results, documents, periodicals on the Universities of the Third Age activities, as well as methods of generalization, comparison and comprehension of information about the Universities of the Third Age obtained by means of other methods were used during the research.

Key words: Ukraine, the elderly, the Universities of the Third Age, social-pedagogical service, principles, aim, directions, forms and methods of the Universities of the Third Age activities, students of the Universities of the Third Age.